

ТИПОЛОГІЧНА КАРТА У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Розкривається роль економічної безпеки регіону у забезпеченні національної економічної безпеки. Запропоновано використовувати типологізацію регіонів України для розробки ефективної регіональної політики та стратегії забезпечення економічної безпеки регіону. Наведено результати оцінювання економічного розвитку та конкурентоспроможності регіонів України.

Раскрывается роль экономической безопасности региона в обеспечении национальной экономической безопасности. Предложено использовать типологизацию регионов Украины для разработки эффективной региональной политики и стратегии обеспечения экономической безопасности региона. Приведены результаты оценки экономического развития и конкурентоспособности регионов Украины.

The article reveals the role of regional economic security in promoting national economic security. It is proposed to use a typology of regions of Ukraine in order to develop effective regional policies and strategies of regional economic security. The results of the evaluation of economic development and competitiveness of the regions of Ukraine are submitted.

Постановка проблеми. Сучасні процеси економічного розвитку – глобалізація, регіоналізація, формування «нової економіки» – зумовлюють підвищення ролі регіонів окремих держав у системі світового господарства. Національні регіони сьогодні розглядаються як самостійні специфічні суб'єкти міжнародних конкурентних відносин. Водночас національна економічна безпека базується на гармонійному поєднанні інтересів держави та регіону, що забезпечує цілісність економічної системи країни та відсутність сепаратистських намірів. У протилежному випадку можливим є виникнення різноманітних загроз національній економічній безпеці, які мають регіональний характер.

Можна погодитися з думкою, що „зміна парадигми забезпечення економічної безпеки держави на шляху до нової соціально-економічної моделі суспільства визначила необхідність для регіонів формувати власну концепцію економічної безпеки і стратегію її забезпечення” [11, с. 39]. Вони мають базуватися на ідеї конкурентоспроможності регіону, яка відображає здатність регіону створювати, розвивати та захищати власні конкурентні переваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека регіонів є достатньо новим напрямом досліджень у сфері національної економічної безпеки, проте серед напрацювань вітчизняних учених з проблематики економічної безпеки регіонів вже варто відзначити низку ґрунтовних робіт [5, 14, 15]. У той же час у контексті регіональної політики актуалізуються і широко обговорюються в Україні проблеми регіональної конкурентоспроможності, про що свідчить зростаюча кількість публікацій [1, 3, 6, 9, 12, 13, 19] та дослідницьких проєктів з цієї тематики [8, 16]. Українськими вченими вивчається широкий спектр питань – від виявлення суті поняття «регіон» та «регіональна конкурентоспроможність» та ідентифікації детермінантів конкурентоспроможності регіонів до формування рекомендацій з розвитку регіональної конкурентоспроможності, в тому числі адаптованих до української практики.

Проведений нами аналіз публікацій з проблем економічної безпеки та конкурентоспроможності регіонів показує, що превалюючими наразі є спроби створення узагальнених моделей забезпечення регіональної економічної безпеки та «правил» регіональної політики. На жаль, такий підхід не враховує існуюче розмаїття регіонів, в т.ч. регіонів України, та їх специфічні характеристики, що утруднює реалізацію програм регіонального розвитку.

Мета статті. Типологізація регіонів України задля окреслення основних напрямів стратегії забезпечення регіональної економічної безпеки з урахуванням регіональних особливостей.

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні ми базуємося на підході, що економічна безпека регіону проявляється у здатності забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток регіону та здійснювати внесок у забезпечення розбудови країни в цілому. Тому підтримуємо трактування економічної безпеки регіону як „сукупності поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступальний розвиток економіки регіону, певну незалежність та інтеграцію з економікою країни в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду” [11, с. 39; 20]. Основними засадами економічної безпеки регіонів мають бути економічна самостійність, яка проявляється у здійсненні контролю над регіональними ресурсами і можливості найбільш повного використання конкурентних переваг регіону, а також можливість самостійно реалізовувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну і інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону.

Зарубіжними та українськими вченими [17, 10] поступово напрацьовується методологія оцінювання економічної безпеки регіонів. В Україні проводяться оцінки стану економічної безпеки вітчизняних регіонів [17, 18], зокрема, розраховано коефіцієнти економічної безпеки для регіонів, виконано поділ регіонів України за рівнем їх економічної безпеки. Для аналізу

економічної безпеки регіонів традиційно використовується індикативний метод – співставляються фактичні та порогові значення показників стану економічної безпеки регіонів.

Дослідники сходяться у оцінках, що наразі українські регіони мають низький рівень економічної безпеки, більш того „в переважній більшості фактичні значення показників не відповідають пороговим” [17, с. 400–401]. Як правило, регіони поділяють залежно від наближення стану їх економіки до стану: 1) економічної безпеки, 2) економічного ризику, 3) економічної загрози; 4) економічної небезпеки. Відзначається також наявність значних диспропорцій у розвитку регіонів України (наприклад, у праці Д.Д. Буркальцевої [4, с. 58–60]).

Розв’язати вищевказані проблеми повинна регіональна політика – політика, яку провадить держава щодо регіонів, і самі регіони, в межах наданих їм повноважень (за визначенням М.І. Долішнього). Як правильно з цього приводу відзначено О.В. Носовою, „місцеві проблеми найбільш ефективно виявляють місцеві органи влади як найбільш наближені до населення. У той же час попереджати і ліквідувати наслідки виникнення локальних загроз найбільш ефективно можуть органи державної влади на регіональному рівні” [11, с. 41]. Окрім цього, на наш погляд, при розробці та реалізації регіональної політики мають обов’язково враховуватися первинні відмінності між вітчизняними регіонами, які формують природу їх конкурентоспроможності та можливості сталого розвитку.

З цієї причини ми звертаємося до розробленої для Генерального директорату «Регіональна політика» Європейської Комісії методики, яка розкриває типологію регіонів країни [21]. Знаючи тип регіону, можна визначити потенційні чинники його розвитку та формулювати рекомендації щодо необхідної стратегії забезпечення економічної безпеки.

Згідно з європейським підходом регіони позиціонуються у системі координат, де по осі абсцис фіксується рівень валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення як основа підвищення рівня конкурентоспроможності регіону в довгостроковій перспективі, а по осі ординат – щільність населення як передумова поглиблення процесу урбанізації. У такий спосіб визначаються теоретичні типи регіонів («виробничі майданчики», «джерела зростаючої віддачі» та «епіцентри акумуляції знань») та їх архетипи (динамічні, космополітичні, спеціалізовані урбаністичні, збалансовані, просторові та занепадаючі регіони).

Регіони – виробничі майданчики характеризуються низьким або середнім рівнем ВРП на одну особу. Їх конкурентоспроможність базується на використанні факторних порівняльних переваг – наявності відносно дешевших традиційних факторів виробництва (праці, землі, капіталу). Привабливою стороною таких регіонів є відсутність деструктивних наслідків надмірної урбанізації, що характерно для інших типів регіонів. Конкурентоспроможність регіонів – виробничих майданчиків буде ґрунтуватися на наявності базової інфраструктури та її доступності, що проявлятиметься у низькій вартості нерухомості, відсутності заторів, відносно дешевій робочій силі. Подібні регіони фактично виступатимуть майданчиками для низькозатратного розташування виробництва, що, ймовірно, приваблюватиме іноземні інвестиції.

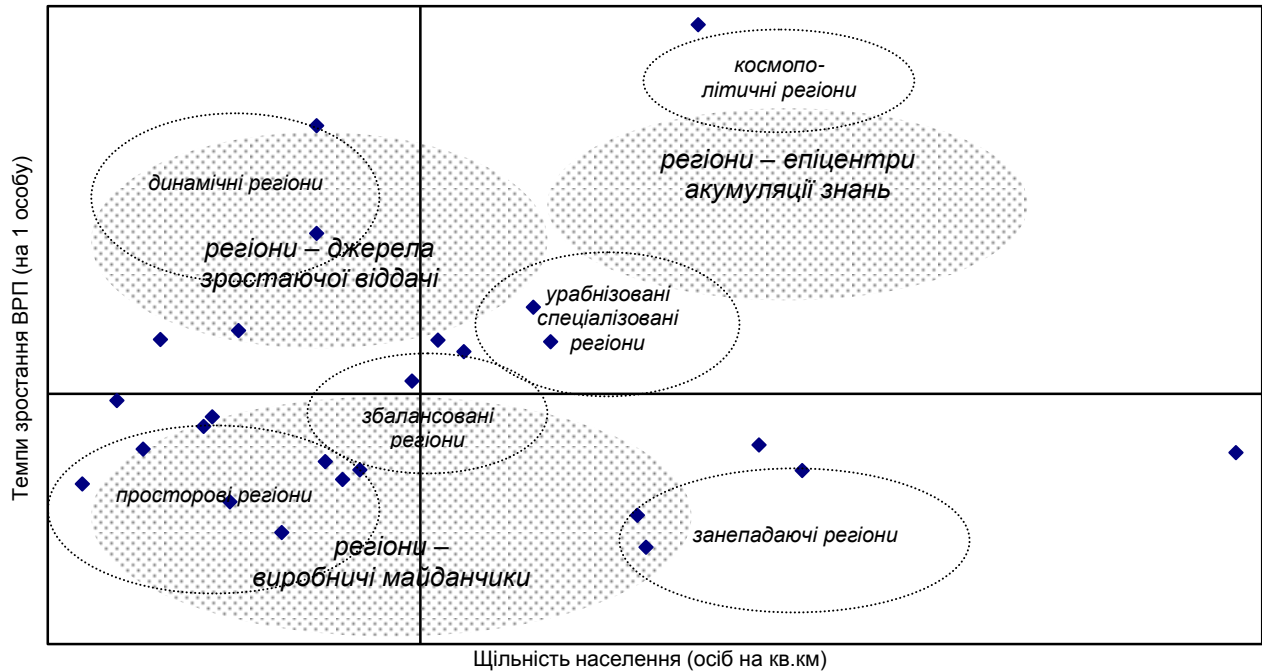
До теоретичного типу «регіони – виробничі майданчики» відносять три емпіричні групи: просторові, занепадаючі, збалансовані краї. Як правило, просторові регіони (середні показники ВРП та низька щільність населення) є базою для розміщення виробничих і складальних підрозділів транснаціональних корпорацій. Назва типу зосереджує увагу на основному призначенні території просторового регіону – слугувати місцем розміщення, бізнес-середовищем локальних компаній. Отже, динаміка регіонального розвитку цілком залежить від активності місцевих фірм, тому у випадку згортання діяльності транснаціональних компаній та підвищення рівня безробіття виникає загроза перетворення просторових регіонів на занепадаючі (низькі показники ВРП та висока щільність населення) [2, с. 28]. Збалансовані регіони (середні показники ВРП та щільність населення) залежно від зовнішнього впливу демонструють тенденцію переходу або до групи просторових, або занепадаючих регіонів.

Регіони – джерела зростаючої віддачі характеризуються високими темпами регіонального економічного зростання, середньою щільністю населення, спеціалізованою виробничою структурою. До цього теоретичного типу належать динамічні (або життєздатні) регіони, особливістю яких є розвиток агломераційної економіки, тобто концентрація економічної діяльності в окремих секторах діяльності, де створюється основна частка доданої вартості. Ключовими факторами конкурентоспроможності динамічних регіонів є забезпеченість кваліфікованою та високоосвіченою робочою силою, міжфірмовий поділ праці, наявність досвідчених постачальників, позитивна дія ефекту масштабу.

Регіони – епіцентри акумуляції знань характеризуються високою щільністю населення та високими і стабільними показниками ВРП. Їх відмінністю є концентрація навколо великих міст (мегаполісів). До цього типу відносяться спеціалізовані урбаністичні та космополітичні регіони, конкурентними перевагами яких є динамічний розвиток агломераційної економіки та високий рівень урбанізації. Подібні міста-регіони активно включаються у систему міжнародної діяльності, приваблюють престижними робочими місцями талановитих працівників, відрізняються активною науково-дослідною діяльністю та розвинутим підприємництвом. Звичайно, цим регіонам притаманні такі типові урбаністичні недоліки, як: надто високі зарплати, дорога нерухомість, високий рівень злочинності, дорожні затори тощо. На протигагу цьому регіони – епіцентри знань характеризуються якісною робочою силою, вільним доступом до міжнародних ринків та інформаційно-комунікаційних каналів, наявним венчурним капіталом, розвинутотою системою надання бізнес-послуг тощо.

Важливо наголосити, що всі три типи регіонів можуть бути продуктивними та конкурентоспроможними, проте механізми досягнення їх конкурентоспроможності будуть різними. Стратегії регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки кожного типу регіонів мають базуватися на специфічних джерелах та чинниках конкурентоспроможності.

Згідно з Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV, регіон – це територія Автономної Республіки Крим, області, міста Київ та Севастополь [5]. Ми використаємо описаний вище підхід для класифікації регіонів України та сформулюємо на цій основі рекомендації щодо регіональної політики забезпечення економічної безпеки. Для цього візьмемо дві ознаки: 1) середній темп приросту ВРП на 1 особу за 2004-2010 рр. (у %) та 2) щільність населення по регіонах, осіб на кв. км (за 2009 р.). Відображення регіонів України на типологічній карті регіонів [21, с. 38] дає нам такі результати (рис. 1):

Рис. 1. Типологічна карта регіонів України.

- більшість регіонів України (18 областей) можна вважати «регіонами – виробничими майданчиками», зокрема до збалансованих регіонів відносяться 3 області, просторових – 10, занепадаючих – 5;

- лише два регіони (Київська та Черкаська області) класифікуються як регіони – джерела зростаючої віддачі; Житомирська та Полтавська області наближаються до цієї групи;

- «регіонами – епіцентрами знань» є 3 українські області.

Міста Київ та Севастополь не відображені на типологічній карті регіонів України, проте їхній розвиток також можна оцінити на основі вищезказаних критеріїв. Місто Київ потрапляє до групи занепадаючих регіонів, оскільки за досліджуваний період темпи приросту ВРП на душу населення є нижчими за середньоукраїнські (27,97% проти 29,61%), водночас відбувається приплив населення, що негативно відображається на узагальнюючих показниках. Севастополь демонструє дещо вищі за середньоукраїнські темпи приросту ВРП на душу населення – 29,83%, відтак потрапляє у групу космополітичних регіонів.

Детальніше угруповання вітчизняних регіонів згідно типів представлено у табл. 1.

Таблиця 1. Типологія українських регіонів.

Регіони – виробничі майданчики	Збалансовані регіони	3 регіони: АР Крим, Одеська, Тернопільська області
	Просторові регіони	10 регіонів: Вінницька, Волинська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська області
	Занепадаючі регіони	6 регіонів: Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області, м.Київ
Регіони – джерела зростаючої віддачі	Динамічні регіони	4 регіони: Житомирська, Київська, Полтавська, Черкаська області
Регіони – епіцентри акумуляції знань	Спеціалізовані урбаністичні регіони	2 регіони: Луганська, Харківська області
	Космополітичні регіони	2 регіони: Дніпропетровська область, м. Севастополь

Слід зазначити, що остання світова економічна криза зумовила переміщення регіонів між угрупованнями. Запорізька область через скорочення в останні роки рівня ВРП на 1 особу (порівняно з показниками до 2009 р.) вийшла зі складу збалансованих регіонів і перемістилась до групи просторових. До групи динамічно зростаючих наблизилися Житомирська та Полтавська області, які зазнали меншого руйнівного впливу кризових явищ. Можна констатувати, що регіони з найнижчим рівнем економічної безпеки – це Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області, м.Київ.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Базуючись на проведеному аналізі та припущенні, що для кожного типу регіону має бути специфічна регіональна політика розвитку, можемо сформулювати такі загальні висновки та рекомендації:

- визначення типу регіону може використовуватися як інструмент для аналізу основ конкурентоспроможності регіону та засад стратегії забезпечення економічної безпеки регіону, розробки траєкторій регіональної політики та пріоритетності розподілу ресурсів;

- регіональна типологія є динамічною категорією, тому з часом регіон може переходити з одного типу до іншого, в т.ч. під впливом урядового втручання;

- для «регіонів – джерел зростаючої віддачі» та «регіонів – епіцентрів акумуляції знань» особливо ефективною буде підтримка розвитку інновацій та підприємництва;

- пріоритетом для «регіонів – виробничих майданчиків» та «регіонів – епіцентрів акумуляції знань» має бути підтримка інтернаціоналізації та експортної спеціалізації, удосконалення базової інфраструктури. Обидва типи регіонів потребують належного урядового управління.

Новий регіоналізм, підвищення ролі регіонів у національних економічних системах і надалі підтримуватимуть науковий інтерес до проблем економічної безпеки регіонів. Перспективними, на наш погляд, є подальші розробки систем управління процесами забезпечення економічної безпеки регіонів, адаптованих до специфіки окремих регіонів України.

Література

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект / Л. Л. Антонюк // Міжнародна економічна політика: [Наук. журн.]. – 2005. – Вип. 2 (1). – С. 44–68.
2. Брикова І. В. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності регіонів у глобальному економічному просторі / І. В. Брикова // Міжнародна економічна політика: [науковий журнал]. – 2007. – №7. – С. 5–33.
3. Брикова І. В. Регіональна компонента підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 // І. В. Брикова. – К., 2008. – 257 с.
4. Буркальцева Д. Д. Забезпечення економічної безпеки регіонів в системі пріоритетів державної регіональної політики України / Д. Д. Буркальцева // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 25. – С.55–63.
5. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізми забезпечення: Монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіук Н. С. – Луцьк: Настир'я, 2006. – 244 с.
6. Дегтярєва І. О. Фактори підвищення конкурентоспроможності сучасного регіону [Електронний ресурс] / І. О. Дегтярєва // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – №1(9). – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-1/\(02.08.2012\)](http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-1/(02.08.2012)). – Назва з екрану.
7. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №51. – С.548.
8. Звіт про конкурентоспроможність України 2009 [Електронний ресурс] / Фонд «Ефективне управління» [сайт]. – Режим доступу: www.feg.org.ua (02.08.2012). – Назва з екрану.
9. Куйбіда В. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забукорець-Ковачич; за заг. ред. Р. Ткачука. – К. : Леста, 2010. – 224 с.
10. Новикова І. В. Індикатори економічної безпеки регіону / І. В. Новикова, Н. І. Красников // Вестник інститута дружби народів Кавказу. Економіка и управление народным хозяйством. – 2010. – №1 (13). – С.167–178.
11. Носова О. В. Моделі економічної безпеки регіону / О. В. Носова, О. С. Маковоз // Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. [Збірник наукових праць]. – 2011. – №1(4). – С.36–45.
12. Підвисоцький В. Г. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій: [методичні матеріали] / В. Г. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.
13. Підвисоцький В. Г. Щодо визначення рейтингової оцінки конкурентоспроможності регіонів: [методичні матеріали] / В. Г. Підвисоцький. – К. : Леста, 2008. – 48 с.
14. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети: [моногр.] / М. І. Долішній; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – К.: Наук. думка, 2006. – 512 с.
15. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / За ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
16. Тематичний випуск журналу «Національна безпека і оборона». – 2008. – №4(98). – 54 с.
17. Ткач В. О. Економічна безпека України в регіональному вимірі / В. О. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – №1(4). – С. 398–403.
18. Ткаченко В. Г. Економічна безпека регіонів в соціально-економічному контексті / В. Г. Ткаченко, Е. В. Коваленко // Вісник Черкаського університету: науковий журнал. – 2009. – Вип. 151 (Серія „Економічні науки”). – С. 129–135.
19. Чернюк Л. Г. Конкурентоспроможність регіонів України: методологія та практика / Л. Г. Чернюк, Д. В. Клиновий, П. А. Швець та ін. – К. : НАН України, Рада по виченню продуктивних сил України НАН України, 2010. – 108 с.
20. Економічна безпека як об'єкт регіонального дослідження / А. Татаркин, О. Романова, А. Ку-клин, В. Яковлев // Вопросы экономики. – 1996. – №6. – С. 78–89.
21. A Study on the Factors of Regional Competitiveness / A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/study_en.htm (02.08.2012). – Назва з екрану.